

sajnálhatja magát senki, inkább elfogadja a változó világ adta lehetőségeket.

Seprényi Kinga
magyar nyelv és irodalom -
történelem szakos tanár
Medgyessy Ferenc Gimnázium,
Művészeti Szakgimnázium és
Technikum, Debrecen

Keleti kérdés

Brit és orosz válaszok

Schrek Katalin: A keleti kérdés válságainak kezelése az angol-orosz kapcsolatok viszonyrendszerében: koncepciók, mechanizmusok és azok színterei (1821–1841). Pécs: PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport; [Debrecen]: DE BTK Történelmi Intézet; [Pellérd]: SYZ Hungary Bt. 2020. 284 oldal

Lehet-e egyetemes történelmi kutatásokat Magyarországról végezni? Gyakran kapja a kérdést, sokszor még szakmai berkeken belül is a nemzetközi kapcsolatokkal, globális

folyamatokkal, az európai, vagy éppen valamely más kontinensekhez köthető országok, népek, kultúrák múltjával foglalkozó történész. Második körben, amennyiben a kedves érdeklődő kételyeit az „igen, természetesen” válasz nem oszlatja el teljes mértékben, rendre felmerül a következő probléma: vajon a magyar kutató tud-e, nem a magyar történelemhez kapcsolódó témák kapcsán is a nemzetközi tudományos élet számára új adatokkal, meggyőző erejű állításokkal, védhető következtetésekkel előrukkolni. Schrek Katalin könyve újabb bizonyítéka annak, hogy ezekre a kérdésekre a válasz az, hogy „igen, természetesen”. Nem ezek az egyedüli elvárások, amelyek a tudomány világa, vagy a társadalom a hazai egyetemes történelmi kutatásokkal kapcsolatban támaszt. A hasznosíthatóság ugyanígy gyakran felmerülő kérdéskör. Az egyete-

mes történelemmel foglalkozó kutatók munkássága hatalmas mértékben tud hozzájárulni ahhoz, hogy a hazai tudományos közeg és szélesebb közvélemény a Kárpát-medencén túli világ történéseiben eligazodjon. Az aktuális világpolitikai helyzet tükrében még inkább felértékelődnek azok a munkák, amelyek Kelet-Európával foglalkoznak és segítenek elhelyezni napjaink eseményeit történeti kontextusban.

Schrek Katalin az egyetemes történeti kutatások kapcsán jelentős hagyományokkal rendelkező Debreceni Egyetem BTK Történelmi Intézet Egyetemes Történelmi Tanszékének oktatója. A szerző kutatásaival, és a jelen recenzió tárgyául szolgáló kötettel az intézmény fontos tradíciójának fennmaradásához járul hozzá. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének berkein belül zajló egyetemes történeti kutatások patinás múltját és jelenét olyan nagy nevek, nagy hatású kutatók fémjelzik, mint például Niederhauser Emil, Ránki György, Gunst Péter, és a sort még folytathatnánk. Az itt kutatók oktatók magas színvonalú publikációi bizonyítják legjobban azt, hogy ez a műhely jelenleg is aktív. Erre nagyon jó például szolgál Lévai Csaba 2020-ban megjelent *A förtelmes kereskedelem – A rabszolga-kereskedelem és a rabszolgatartó rendszerek kialakulása a kora újkori Észak-Amerikában* (Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány–L'Harmattan Kiadó, Budapest) című könyve.

Schrek Katalin munkája jól illeszkedik a Történelmi Intézetben

szintén hosszú múltra visszatekintő Kelet-Európával, illetve az orosz történelemmel kapcsolatos kutatások körébe is. A szerző abban a műhelyben kezdte meg tudományos pályafutását, amelyet témavezetője (aki e sorok írójának mentora is volt) Bodnár Erzsébet vitt a hátán évtizedeken keresztül. Az ő keze alatt formálódtak Debrecenben hosszú időn keresztül a 19. századi orosz történelem mellett a Balkánnal, vagy éppen a Risorgimento-val foglalkozó kutatók, mint például Bodor Mária, Demeter Gábor, Pete László. Bodnár Erzsébet a keleti kérdés legjelentősebb ma élő hazai kutatója, és a Debreceni Egyetemen a 19. századi egyetemes történelemmel kapcsolatos kutatások motorja volt. Schrek Katalin munkája, amely tulajdonképpen a szerző 2018-ban megvédett doktori disszertációjának szerkesztett, kibővített változata, ezeket a hagyományokat viszi tovább.

A kötet a Pécsi Tudományegyetem BTK Történettudományi Intézet égisze alatt, (a kötet előszavát jegyző) Bebesi György irányítása alatt működő Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történeti Kutatócsoport MOSZT könyvek sorozatában jelent meg. Schrek Katalin könyve a tizennyolcadik a MOSZT sorozatban. A tizenhatodik szintén egy debreceni Bodnár Erzsébet-tanítvány, Bodor Mária, *Az orosz medve a Vezúvra tekint: Az orosz-nápolyi-szicíliai diplomáciai kapcsolatok nemzetközi összefüggései és helye I. Sándor (1801–1825) európai*

ügyekben követett politikájában című kötete.

A könyv nagy erénye a kiterjedt, több szempontból rendkívül színes forrásbázis. Ez a változatosság megmutatkozik az elemzett dokumentumok forrásvidékének, lelőhelyének, nyelvének terén egyaránt. A szerző – az angol és orosz anyagok mellett – francia, illetve német nyelvű forrásokra is hivatkozott. Másrészt ezek nagyon különböző típusú dokumentumok. A forrásjegyzékben egyszerre szerepelnek a londoni The National Archives-ban, vagy a bécsi Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv-ban őrzött nagyköveti jelentések, a nagykövek közti levelezések mellett, kiadott forrásgyűjtemények és a brit parlamenti vitanapló kötetek (Hansard's Parliamentary Debates). Pozitívum, hogy a kutatás túllépett a hivatalos dokumentumok körén. A szerző a sajtóforrások (The Spectator, The Times, The Morning Chronicle) mellett naplót, privát levelezést, személyes anyagokat (például K. A. Lieven, vagy David Urquhart hagyatékát), vagy például politikus biográfiát is bevont a vizsgálatba.

A keleti kérdés brit-orosz relációban való elemzésének céljával Schrek Katalin nem csak a források összegyűjtésének, hanem a megfelelő módszerek kiválasztásának szempontjából is nehéz fába vágta a fejszét. A módszertannal foglalkozó fejezet helyesen mutat rá a vizsgált kérdés esetén a komparatív elemzés korlátaira. Ennek fényében szintén pozitívként értékelhető,

hogy a könyv több mint egy diplomáciatörténeti munka. A szerző felismerve a brit és az orosz gazdasági expanzióknak a keleti kérdésben játszott szerepét, ezekre a gazdaságtörténeti aspektusokra is kitért. Továbbá, a különböző koncepciók, konfliktusok elemzését színesítendő a könyv bepillantást enged a téma kapcsán érintett szereplők (pl.: K. A. Lieven, Dorothy Lieven, Arthur Wellesley, Wellington herceg) külpolitikai tevékenységébe, személyes szerepvállalásaiba.

A szerző kellő figyelmet fordított arra, hogy a téma historiográfiai hátterét bemutassa, hogy saját munkáját a korábbi kutatások dimenziójában pozicionálja. Ez nemcsak a brit és orosz szerzők könyveinek, tanulmányainak áttekintését jelenti. Szerző figyelme kiterjedt a magyar, német, francia és román kutatásokra is.

A bevezető részeket, a hipotézis, az alkalmazott módszerek, vizsgált források, és a témái historiográfiai hátterének bemutatását követően, a két állam napóleoni háborúk utáni, 1815–1821 közötti viszonyával foglalkozó fejezet kiváló tartalmi fellevezetése a könyv középpontjában álló kérdés bemutatásának. Majd a szerző a „görög ügy” izgalmas aspektusait járja körbe, rámutatva azokra a tényezőkre, amelyek a Balkánnal kapcsolatos orosz külpolitikát alapvetően befolyásolták. Az olvasó végigkövetheti, hogy milyen módon változtak Szentpétervár és London konfliktuskezelésre alkalmazott eszközei, módszerei. Schrek

Katalin három fő típusba kategorizálja ezeket az metódusokat: a be nem avatkozás elve, a diplomáciai úton való egyeztetés, továbbá, a közbeavatkozás, amely lehetett a felek közti mediáció, de a helyzet függvényében akár fegyveres intervenció, katonai rákényszerítés. A szerző átfogó módon mutatja be a brit külpolitika irányítóinak gondolkodását Oroszország és a keleti kérdés vonatkozásában meghatározó trendeket. Ezek közül az egyik az ideiglenes együttműködés lehetőségeit keresve kívánt politikai és gazdasági célokat elérni. A kooperatív megközelítéssel szemben kialakul egy másik szemlélet, amely úgy vélte, hogy a brit érdekeket az orosz külpolitika keleti kérdésben mutatott törekvéseinek ellensúlyozása szolgálja a legjobban. A kötet forgatása közben feltárulnak a keleti kérdéssel kapcsolatos orosz és brit külpolitika más, több évtizedes trendjei is. A szerző rámutat azokra a pontokra, amelyekben a két fél között hasonlóság, vagy különbség mutatható ki ezen a téren. Például Oroszország és az Egyesült Királyság esetén is politikaformáló tényező az adott területtel kapcsolatos gazdasági érdek. A könyv a gazdaságközpontú gondolkodásmód mögött a britek esetében a levantei kereskedelmet, illetve a legfontosabb gyarmattal, Indiával való zavartalan kapcsolatot, az oroszok vonatkozásában az Oszmán Birodalmon belüli gazdasági aktivitást és a déli orosz tartományoknak a Mediterráneumban zajló kereskedelembe való becsatornázását azonosítja. A gazdaság

mellett, a belpolitika alakulásának és a politikaformáló személyek gondolkodásmódjának is mindkét esetben hatása volt a külpolitikára. Az uralkodó jelentősége ebben a dimenzióban viszont komoly eltérést mutat a két fél esetében. Csakúgy, ahogy az udvartól/kormányzattól független politizáló közvélemény külpolitikára gyakorolt hatása is. A kötet fontos állítása, hogy a keleti kérdés kapcsán alkalmazott elvek, stratégiák és koncepciók közt nem csak a periódusok (a vizsgált időintervallumon belül kettő: 1821–1830, 1830–1841), hanem a térségek tekintetében is eltérés mutatható ki. A kutatás során elemzett három régió: a Balkán, a Fekete-tenger, és a Közel-Kelet. Schrek Katalin ezen a három térségen keresztül vezeti az olvasót, és arra a következtetésre jut, hogy a brit és orosz külpolitikát a földrajzi faktorok mellett, az imént ismertetett belső, illetve külső tényezők befolyásolták. (Ez a fajta, régióként eltérő koncepcióalkotás nemcsak és kizárólag a Foreign Office munkamódszere volt. A brit gyarmatügyek formálásában legfontosabb szerepet játszó szerv, a Colonial Office a 19. század derekán és második felében más eszközöket, más stratégiát és koncepciót alkalmazott a különböző területek kapcsán, úgy, hogy kereste ezek között az analógiákat és a különbségeket.)

A kötet struktúrája logikus, következtetései relevánsak, gondolatvezetése könnyen követhető. Az olvasó számára a koncepciók, események térbeli elhelyezését nagyban segítik a rendkívül igényes, színes

térképek, amelyek a kötet végén kaptak helyet. Közülük is érdemes kiemelni a negyedik számút, amely Oroszország kaukázusi térnyerését ábrázolja.

A brit történelemben jártasabb olvasót egyedül a brit és az angol kifejezések használata zavarhatja. A könyvet forgatva az a benyomás keletkezhet, hogy a szerző a két terminust szinonimaként kezeli, noha a kettő nem fedi egymást. Azonban ez a pontatlanság csak részben róható fel a szerzőnek, a hazai közvélemény, és sajnos a kutatói szféra sem fordít kellő figyelmet arra, hogy az angol és a brit szóhasználat közti distinkciót megtegye. Többek közt ilyen okokból is fontos, hogy minél több, az elemzett kötethez hasonló,

egyetemes történelemmel foglalkozó munka lásson napvilágot.

Schrek Katalin könyve egy világos koncepció alapján, rendkívül széles forrásbázisra támaszkodó, izgalmas következtetéseket bemutató, érdekesítő és értékes munka, amelyet minden egyetemes (különösen a brit és orosz) történelem, illetve a Balkán, a Fekete-tenger térsége, a Közel-Kelet, vagy éppen a Kaukázus múltját, és ezáltal a jelenét is jobban megérteni akaró érdeklődőnek bátran ajánlok.

Szabó-Zsoldos Gábor PhD
adjunktus, Nyíregyházi Egyetem